

**ADABIYOT DARSLARIDA LOYIHA ASOSIDA TA'LIM ORQALI
O'QUVCHILARNING TAHLILIIY YOZUV KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISH**

Dushamova Maxliyo Xamrokulovna

Nematova Gulshan G'afforovna

Zarafshon shahar 2-son texnikumi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

**DEVELOPMENT OF STUDENTS' ANALYTICAL WRITING
COMPETENCE THROUGH PROJECT-BASED EDUCATION IN
LITERATURE LESSONS**

Dushamova Makhliyo Khamrokulovna

Nematova Gulshan Gafforovna

Teacher of native language and literature, Zarafshan city technical school No. 2

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiyot darslarida loyiha asosida ta'limni tashkil etish orqali o'quvchilarning tahliliy yozuv kompetensiyasini rivojlantirish masalasi yoritiladi. Tahliliy yozuv kompetensiyasi badiiy matnni mantiqiy tahlil qilish, dalil va iqtiboslar bilan asoslash, muallif uslubi hamda badiiy vositalarni izohlash, kontekstga tayangan xulosa chiqarish, fikrni akademik me'yorlarda ifodalash ko'nikmalarini bir tizimda birlashtiradi.

Kalit so'zlar: loyiha asosida ta'lim, adabiyot darsi, tahliliy yozuv, matn tahlili, argumentatsiya, dalil, rubrika, formatif baholash, teskari aloqa, refleksiya.

Аннотация. В статье рассматривается развитие компетенции аналитического письма на уроках литературы через проектное обучение. Компетенция аналитического письма включает умения логически

анализировать художественный текст, обосновывать выводы доказательствами и цитатами, объяснять авторский стиль и художественные средства, учитывать контекст, а также выражать мысль в академических нормах.

Ключевые слова: проектное обучение, урок литературы, аналитическое письмо, анализ текста, аргументация, доказательства, рубрика, формативное оценивание, обратная связь, рефлексия

Abstract. This article explores how project based learning in literature classes can develop students' analytical writing competence. Analytical writing competence integrates the ability to analyze literary texts logically, support claims with evidence and quotations, interpret authorial style and literary devices, account for context, and communicate ideas using academic conventions.

Keywords: project based learning, literature education, analytical writing, textual analysis, argumentation, evidence, rubric, formative assessment, feedback, reflection.

KIRISH

Texnikum va kasbiy ta'lim muhitida ona tili va adabiyot fani oldida ikki yirik vazifa turadi: o'quvchining til va nutq madaniyatini mustahkamlash hamda badiiy tafakkurni rivojlantirish. Amaliyotda esa adabiyot darsi ko'pincha syujetni qayta aytish, qahramonlarni sanab chiqish yoki muallif hayoti haqidagi tayyor ma'lumotni yod olish darajasida qolib ketadi. Bunday yondashuv o'quvchining o'qiganini tushunishiga yordam bersa ham, yozma fikrlash va tahliliy nutqni, ayniqsa dalilga tayangan yozuvni barqaror shakllantirishda yetarli natija bermaydi. Bugungi ta'lim natijasi sifatida o'quvchi faqat bilsin emas, balki asoslasin, matndan dalil keltirsin, fikrini mantiqiy kompozitsiyada yozsin, teskari aloqa asosida matnini qayta ishlasin degan talab kuchaymoqda. Shu talablar tahliliy yozuv kompetensiyasini adabiyot darsining markaziy natijasiga aylantiradi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Loyiha asosida ta'lim metodikasi o'quv jarayonini mazmunli muammo savoli atrofida quradi va o'quvchini faollikka olib kiradi. Krajcik va Shin loyiha asosida o'qitishda o'quv maqsadlari bilan loyiha faoliyati uyg'un bo'lishi, o'quvchi izlanish olib borishi, hamkorlikda ishlashi, o'qituvchi esa jarayonni yo'naltiruvchi tayanch bilan ta'minlashi zarurligini ko'rsatadi [1]. Bu yondashuv adabiyot darsiga juda mos, chunki badiiy asar atrofida muammo savollari tabiiy tug'iladi: muallif qaysi g'oyani qanday badiiy vosita bilan yetkazgan, qahramon qarori qaysi ijtimoiy kontekstda shakllangan, matnda qanday qarama qarshiliklar bor, ramz va detallar qanday ishlagan. Loyiha bunday savollarni oddiy og'zaki suhbat emas, yozma mahsulot bilan yakunlanadigan izlanishga aylantiradi.

Metodikaning samaradorligi bo'yicha Chen va Yangning meta tahlili loyiha asosida o'qitish an'anaviy o'qitishga nisbatan o'quv yutuqlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini umumlashtiradi va ta'sirni kuchaytiruvchi omillarni tahlil qiladi [2]. Bu xulosa adabiyot darsida ham muhim: agar loyiha mazmunli savolga tayansa, vaqt to'g'ri rejalansa, o'qituvchi tayanchi mavjud bo'lsa, baholash shaffof mezonlarga asoslansa, natija faqat qiziq jarayon emas, o'lchanadigan o'sishga aylanishi mumkin.

Loyiha dizayni va sifat standartlari bo'yicha Larmer, Mergendoller va Boss loyiha ishini shunchaki taqdimot emas, qat'iy akademik natijaga xizmat qiladigan tizim sifatida ko'rsatadi. Ular loyiha sifatini belgilaydigan elementlarni, o'qituvchining boshqaruv amaliyotlarini, o'quvchini chuqur o'rganishga olib kiradigan savol va teskari aloqa mexanizmlarini muhim deb biladi [4]. Adabiyot darsida bu fikr ayniqsa dolzarb: o'quvchi ko'pincha matndan bir nechta chiroyli gap topib, taqdimot tayyorlashni loyiha deb o'ylashi mumkin, lekin tahliliy yozuv uchun dalil tanlash, dalilni sharhlash, qarama qarshi nuqtayi nazarni ko'rish, kompozitsiyani to'g'ri qurish kabi talablar doimiy boshqaruvsiz shakllanmaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Taklif etilayotgan metodik model uch tayanchga tayanadi: muammo savoli, dalilga tayangan yozuv, qayta ishlash sikli. Muammo savoli dars mavzusini loyiha o'qiga aylantiradi. Savol shunday bo'lishi kerakki, javob faqat syujet bilan emas, matndan dalil va tahlil bilan asoslanadi. Masalan, muallif qahramonning ichki kolliziyasini qaysi badiiy detal orqali ko'rsatgan, asardagi ramzlar qahramon taqdirini qanday yo'naltiradi, muallifning til uslubi qaysi g'oyaviy maqsadga xizmat qiladi, asar qahramoni tanlovi bugungi kasbiy odob va mas'uliyat bilan qaysi jihatdan tutashadi. Bunday savollar o'quvchini matnga qaytishga majbur qiladi, chunki dalil matnning o'zida yashaydi.

Ikkinchi tayanch dalilga tayangan yozuv bo'lib, bu yerda o'quvchi da'vo bildiradi, matndan iqtibos yoki epizod bilan dalil keltiradi, dalilni sharhlaydi va xulosaga bog'laydi. Yozuvni shu formatga solish o'quvchiga tahlil va talqinni ajratishni o'rgatadi: matndan keltirilgan dalil bir narsa, dalilning nimani ko'rsatishi esa boshqa narsa. Yozuv topshirig'i qisqa bosqichlarga bo'linadi: avval tezis va reja, keyin dalillar ro'yxati, so'ng birinchi qoralama, undan keyin tahrir va yakuniy variant. Yozuvni bosqichlab o'rgatish va teskari aloqa bilan qayta ishlash yozuvni yaxshilashda muhim omil sifatida ko'rsatiladi [5]. Loyiha yondashuvi aynan shu bosqichlashni tabiiy qiladi, chunki loyiha mahsuloti bir martalik insho emas, tayyorlanadigan va himoya qilinadigan yakuniy tahliliy matn bo'ladi.

Uchinchi tayanch qayta ishlash siklidir. O'quvchi matnini qayta ko'rmasa, tahliliy yozuv ko'pincha fikriy sakrashlar, dalilsiz xulosa, takror va til xatolari bilan qoladi. Qayta ishlash sikli uch turdagi teskari aloqaga tayanadi: o'qituvchi teskari aloqasi, tengdosh teskari aloqasi, o'zini baholash. Bu jarayon rubrika bilan bog'lansa, teskari aloqa umumiy gaplardan chiqib, aniq mezonga aylanadi: dalil soni va sifati, dalil sharhi, kompozitsiya, til, uslub. Rubrika o'quvchini sifat mezonlari bilan oldindan tanishtiradi va yaxshilash yo'lini ko'rsatadi [6].

NATIJALAR

Loyiha bosqichlarini adabiyot darsiga moslab, odatda olti qadamda qurish maqsadga muvofiq. Birinchi qadam muammo savolini qo'yish va mezonlarni ochiq aytishdan boshlanadi. Bu bosqichda o'qituvchi rubrika bo'yicha kutiladigan sifatni namuna orqali ko'rsatadi: kuchli tezis qanday, dalil qanday tanlanadi, iqtibos qanday kiritiladi, dalil qanday sharhlanadi. Ikkinchi qadam matnni chuqur o'qish va dalil yig'ishdir. Bu yerda o'quvchi matndan iqtiboslarni ajratadi, badiiy vositalarni belgilaydi, qahramon nutqidan muhim joylarni topadi, muallif tasvir vositalarini yozib boradi. Uchinchi qadam reja va tezis ishlab chiqish bo'lib, o'quvchi o'z da'vosini bir gap bilan aytadi va uni uch to'rt dalil bilan ko'taradigan kompozitsiya tuzadi. To'rtinchi qadam qoralama yozish, beshinchi qadam tahrir va qayta yozish, oltinchi qadam esa yakuniy mahsulotni taqdim etish va refleksiya qilishdan iborat.

Bu jarayonda o'qituvchi tayanchi muhim. Krajcik va Shin loyiha asosida o'qitishda o'qituvchi o'quvchini mustaqillikka itaradi, lekin tashlab qo'ymaydi, ayniqsa murakkab fikrlash operatsiyalarida tayanch va yo'naltirish beradi [1]. Adabiyot darsida tayanchlar quyidagicha ko'rinishi mumkin: tezis andozasi, dalil tanlash bo'yicha savollar, iqtibos kiritish qoidalari, paragraf tuzilishi, tahrir chek ro'yxati, rubrika bo'yicha o'zini baholash savollari. Larmer va hammualliflar ham loyiha sifati o'qituvchining boshqaruv amaliyotiga bog'liqligini, sifat standartini belgilash va oraliq tekshiruvlar o'tkazish zarurligini ta'kidlaydi [4].

Baholash mezonlari: tahliliy yozuv rubrikasi uchun komponentlar Adabiyot darsidagi tahliliy yozuvni baholashda faqat imlo va punktuatsiyani ko'rish noto'g'ri natija beradi. Shuningdek faqat mazmunni baholash ham yetarli emas, chunki tahliliy yozuvning kuchi mazmun, dalil, mantiq va tilning uyg'unligida. Shuning uchun rubrika olti komponentga tayansa, baholash ham adolatli, ham o'quvchi uchun tushunarli bo'ladi.

XULOSA VA MUNOZARA

Adabiyot darslarida loyiha asosida ta'limni tahliliy yozuv kompetensiyasiga yo'naltirib tashkil etish o'quvchini syujet qayta aytishdan dalilga tayangan talqin va argumentatsiyaga olib chiqadi. Loyiha yondashuvi muammo savoli, izlanish, hamkorlik, mahsulot yaratish va o'qituvchi tayanchini bir tizimda uyg'unlashtirib, yozuvni bosqichma bosqich takomillashtirish imkonini beradi. Xalqaro meta tahlil natijalari loyiha asosida o'qitishning o'quv yutuqlariga ijobiy ta'sirini ko'rsatib, adabiyot darsida ham izlanish va mahsulotga tayangan yondashuvni metodik asoslashga xizmat qiladi. Yozuv ko'nikmasi esa o'z holicha o'smaydi, u rejalash, qoralama, teskari aloqa, tahrir va qayta yozish sikli orqali shakllanadi, bu yondashuv yozuvni kuchaytirishga doir tadqiqot xulosalari bilan uyg'un. Baholashda rubrika mezonlari o'quvchi uchun sifat yo'l xaritasini beradi, o'qituvchi uchun esa shaffof va adolatli baholashni ta'minlaydi, ayniqsa formatif baholashda rubrikaning didaktik qiymati yuqori.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Krajcik J. S., Shin N. Project-Based Learning // The Cambridge Handbook of the Learning Sciences / ed. R. K. Sawyer. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 275–297. DOI: 10.1017/CBO9781139519526.018.
2. Chen C.-H., Yang Y.-C. Revisiting the effects of project-based learning on students' academic achievement: A meta-analysis investigating moderators // Educational Research Review. 2019. Vol. 26. P. 71–81. DOI: 10.1016/j.edurev.2018.11.001.
3. Rosenblatt L. M. The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1994. 210 p.

4. Larmer J., Mergendoller J., Boss S. Setting the Standard for Project Based Learning: A Proven Approach to Rigorous Classroom Instruction. Alexandria, VA: ASCD, 2015. 240 p. ISBN 9781416620334.
5. Graham S., Perin D. Writing Next: Effective Strategies to Improve Writing of Adolescents in Middle and High Schools. Washington, DC: Alliance for Excellent Education, 2007.
6. Brookhart S. M. How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading. Alexandria, VA: ASCD, 2013. 159 p. ISBN 9781416615071.